

LBRIS

We know
books

ÎN CĂUTAREA
TIMPULUI PIERDUT
SWANN
Marcel Proust

Traducere din limba franceză și note
IRINA MAVRODIN

LITERA
București

Cuprins

Partea întâi. Combray	9
Partea a doua. O iubire a lui Swann	205
Partea a treia. Nume de ținuturi: Numele.....	411

Partea întâi Combray¹

¹ Textul de bază al ediției Pléiade (Gallimard, 1954), după care s-a făcut traducerea în limba română a acestui volum, este cel din 1917 (*Éditions de la Nouvelle Revue Française*), ultimul publicat pe când Proust era încă în viață. Pentru modificările de detaliu aduse acestui text prin confruntare cu alte ediții și surse, cf. ediția Pléiade, *Note sur le texte de cette édition*, pp. XXIII-XXXVII.

Pe harta Franței există, pe râul Loir, localitatea Illiers-Combray.

I

Ani de-a rândul, m-am culcat devreme. Uneori, îndată după ce stinsesem lumânarea, ochii mi se închideau atât de repede încât nu aveam când să-mi spun: „Adorm“. Și, o jumătate de oră mai târziu, gândul că venise vremea să adorm mă trezea; voiam să pun jos volumul pe care credeam că-l am încă în mână și să sting lumânarea; nu încetasem, dormind, să cuget asupra a ceea ce tocmai citisem, dar aceste gânduri luaseră o întorsătură oarecum specială; mi se părea că eram eu însumi acel ceva despre care se vorbea în carte: o biserică, un cvartet, rivalitatea dintre Francisc I și Carol Quintul. Această credință persista timp de câteva secunde după ce mă trezeam; ea nu-mi uimea rațiunea, dar apăsa ca niște solzi pe ochii mei și îi împiedica să-și dea seama că lumânarea nu mai era aprinsă. Apoi începea să-mi devină de neînțeles, ca, după metempsihoză, gândurile dintr-o existență anterioară; subiectul cărții se desprindea de mine, eram liber să cuget sau nu la el; pe dată îmi recăpătam vederea și eram foarte mirat când aflam în jurul meu un întuneric blând și odihnitor pentru ochii mei, dar poate încă și mai mult pentru mintea mea, căreia el îi apărea ca un lucru fără cauză, de neînțeles, ca un lucru într-adevăr întunecat. Mă întrebam cât e ceasul; auzeam șuieratul trenurilor care, mai mult sau mai puțin îndepărtat, precum cântecul unei păsări într-o pădure,

măsurând distanțele, îmi descria întinderea câmpiei pustii de-a lungul căreia călătorul se grăbește s-ajungă la stația apropiată; și cărarea pe care el merge va rămâne pentru totdeauna gravată în amintirea-i, datorită interesului pe care i-l stârnesc locurile noi, faptele neobișnuite, conversația recentă și despărțirea de sub lumina lămpii străine urmându-l încă în tăcerea nopții, precum și bucuria întoarcerii apropiate.

Îmi rezemam drăgăstos obrazii de frumoșii obraji ai pernei, care, rotunzi și proaspeți, sunt asemenea obrazilor copilăriei noastre. Aprindeam un chibrit, ca să mă uit la ceas. Curând va fi miezul nopții. Este clipa când bolnavul care a fost silit să plece în călătorie și a trebuit să se culce într-un hotel necunoscut, trezit de o criză, se bucură zărind pe sub ușă o rază de lumină. Ce fericire, a venit dimineața! În curând servitorii se vor trezi, el va putea să-i sune, ei vor veni să-l ajute. Speranța că va fi ocrotit îi dă curajul să sufere. Tocmai a crezut că aude pași; pașii se apropie, apoi se îndepărtează. Și raza de lumină care se întrezărea pe sub ușă a dispărut. Este miezul nopții; becurile au fost stinse; până și ultimul servitor a plecat, iar el va trebui să rămână singur toată noaptea și să sufere, fără altă nădejde.

Adormeam din nou și uneori mă trezeam doar pentru o clipă, atât cât să aud trosniturile venite parcă din adâncurile lemnăriei, să deschid ochii pentru a privi țintă caleidoscopul întunericului, să gust, într-o lucire fugară a conștiinței, somnul în care erau cufundate mobilele, camera, acest tot căruia îi aparțineam ca o părticică și către insensibilitatea căruia mă întorceam curând, spre a mă uni cu ea. Sau, dormind, întâlneam fără efort o vârstă pentru totdeauna trecută din viața mea cea dintâi, regăsisem cine știe ce spaimă copilărească, asemenea gândului că unchiul meu mă va trage de bucle, teamă care se risipise în ziua când – dată marcând pentru mine începutul unei noi ere – mi-au fost tăiate. Uitasem acest eveniment în timp ce dormeam, îl regăseam în amintire de îndată ce reușisem să mă trezesc pentru a scăpa din mâinile unchiului meu, dar, din precauție, îmi acopeream capul cu perna, înainte de a mă întoarce în lumea viselor.

Uneori, așa cum Eva s-a născut din coasta lui Adam, o femeie se naște, în timp ce dormeam, dintr-o poziție greșită a coapsei mele. Alcătuită din plăcerea pe care eram pe punctul să o gust, îmi închipuiam că ea era cea care mi-o oferea. Trupul meu, ce simțea în al ei propria-mi căldură, voia să se unească cu el, și mă trezeam. Ceilalți oameni îmi apăreau ca fiind foarte îndepărtați, pe lângă această femeie pe care o părăsisem abia cu câteva clipe în urmă; obrazul îmi era cald încă de sărutarea-i, trupul meu simțea încă greutatea trupului ei.

Dacă, așa cum se întâmpla uneori, avea trăsăturile unei femei pe care o cunoscusem în viața mea, trebuia să mă dăruiesc pe de-a-ntregul acestui scop: să o regălesc, ca aceia care pleacă în călătorie pentru a vedea cu ochii lor o cetate dorită și-și închipuie că poți gusta într-o realitate farmecul visului. Treptat, amintirea ei dispărea, o uitasem pe fata din vis.

Un om care doarme ține în jurul lui firul orelor, ordinea anilor și a lumilor. El le consultă din instinct, trezindu-se, și citește în ele, până la trezirea lui; dar ordinea lor se poate învălmăși sau rupe. Dacă, spre dimineață, după o noapte de insomnie, somnul îl surprinde, în timp ce citește, într-o atitudine prea diferită de cea în care doarme de obicei, este de-ajuns să-și ridice brațul pentru a opri și a da îndărăt soarele, și, în prima clipă a trezirii sale, nu va mai ști ora, va socoti că abia s-a culcat. Dacă ațipește într-o atitudine și mai neobișnuită și mai divergentă, de exemplu, după cină, așezat într-un fotoliu, atunci răsturnarea va fi totală în lumile ieșite de pe orbita lor, fotoliul magic îl va plimba în goană prin timp și prin spațiu, și, în clipa când își va deschide pleoapele, va crede că se va fi culcat cu câteva luni mai devreme, într-un alt ținut. Dar era de-ajuns ca, în chiar patul meu, să am un somn adânc care să-mi odihnească pe deplin mintea; atunci aceasta nu mai știa planul locului unde am dormit și, când mă trezeam în mijlocul nopții, cum nu știam unde mă găsesc, nici nu știam în prima clipă cine sunt; aveam doar, în simplitatea lui originală, sentimentul existenței, așa cum poate fremăta el în adâncul trupului unui animal; eram mai lipsit de apărare decât omul cavernelor; dar atunci amintirea – nu încă a locului unde eram, ci a acelora unde mai

locuisem și unde aș fi putut fi acum – venea către mine ca un ajutor trimis de sus, pentru a mă scoate din neantul de unde nu aș fi putut ieși singur; treceam într-o secundă peste secole de civilizație, și imaginea confuz întrevăzută a unor lămpi cu petrol, apoi a unor cămăși cu guler răsfrânt, recompunea treptat trăsăturile particulare ale eului meu.

Poate că imobilitatea le este impusă lucrurilor din jur de certitudinea noastră că sunt ele, și nu altele, de imobilitatea gândirii noastre în fața lor. Fapt este că, atunci când mă trezeam astfel, cu mintea zbatându-se zadarnic să afle unde eram, totul se învârtea în jurul meu în întuneric, lucrurile, țările, anii. Trupul meu, prea amorțit ca să se poată mișca, încerca, după forma oboselii sale, să reperateze poziția membrelor, pentru a ghici astfel direcția peretelui, locul mobilelor, pentru a reconstrui și a numi lăcașul unde se găsea. Memoria sa, memoria coastelor sale, a genunchilor săi, a umerilor săi, îi înfățișa succesiv câteva dintre camerele unde dormise, în timp ce, în jurul lui, zidurile invizibile, schimbându-și locul după forma încăperii imaginatelor, se învolburau în tenebre. Și, înainte chiar ca gândul meu, care șovăia în pragul timpurilor și al formelor, să fi identificat locuința, apropiind între ele împrejurările, el – trupul meu – își amintea pentru fiecare genul de pat, locul ușilor, linia ferestrelor, existența unui coridor, dimpreună cu gândul pe care îl aveau adormind acolo, regăsit când mă trezeam. Partea anchilozată din trupul meu, căutând să ghicească felul în care este orientată, se închipuia, de exemplu, alungită cu fața la perete, într-un pat mare cu baldachin, și de îndată ce îmi spuneam: „Ia te uită, am adormit în cele din urmă, deși mama nu a venit să-mi spună noapte bună“, eram la țară la unchiul meu, mort de multă vreme; și trupul meu, partea pe care eram așezat, paznici credincioși ai unui trecut pe care mintea mea n-ar fi trebuit să-l uite niciodată, îmi aminteau de flacăra lămpii din sticlă de Boemia, în formă de urnă, atârnată în tavan cu lăntișoare, de șemineul din marmură de Siena, aflat în camera mea de dormit din Combray, la bunicii mei, de zilele îndepărtate pe care în această clipă mi le imaginam ca fiind actuale, fără să mi

le reprezintă exact, și pe care le voi revedea mai limpede peste câteva clipe, când voi fi treaz de-a binelea.

Apoi renăștea amintirea unei noi atitudini; zidul fugea într-o altă direcție: eram în camera mea la doamna de Saint-Loup, la țară; Dumnezeu, este cel puțin ora zece, cina s-a sfârșit probabil! Voi fi prelungit prea mult siesta pe care o fac în fiecare seară când mă întorc de la plimbarea cu doamna de Saint-Loup, înainte de a mă îmbrăca pentru masă. Căci mulți ani au trecut de când mergeam la Combray, acolo unde, când ne întorceam foarte târziu, vedeam răsfârngerile roșii ale apusului de soare oglindindu-se în geamul meu. Un alt gen de viață se duce la Tansonville, la doamna de Saint-Loup, un alt gen de plăcere aflu când nu ies decât noaptea, urmând, la lumina lunii, acele drumuri pe care odinioară mă jucam în plin soare; iar camera unde voi fi adormit, în loc să mă îmbrac pentru cină, o zăresc de departe, când ne întoarcem, străbătută de lucirile lămpii, singuratic far în noapte.

Aceste evocări rotitoare și nedeslușite nu durau niciodată mai mult de câteva secunde; adesea scurta mea incertitudine cu privire la locul unde mă găseam nu deosebea prea bine unele de altele diferitele presupuneri din care era alcătuită, după cum nu izolăm, văzând un cal ce aleargă, pozițiile succesive pe care ni le arată kinoscopul. Dar revăzusem când una, când cealaltă dintre camerele în care locuisem de-a lungul vieții mele, și ajungeam să mi le amintesc pe toate în lungile reverii ce urmau după ce mă trezeam: camere de iarnă unde, când ești culcat, te ascunzi cu capul într-un cuib pe care ți-l faci din lucrurile cele mai disparate, un colț de pernă, marginea de sus a cuverturilor, un capăt de șal, muchia patului și un număr din *Débats roses*, pe care ajungi să le cimentezi laolaltă, după tehnica păsărilor, sprijinindu-te la nesfârșit pe ele; unde, pe o vreme geroasă, guști plăcerea de a te simți separat de lumea din afară (precum rândunica marină ce-și are cuibul în adâncul pământului, la căldură) și unde, focul arzând toată noaptea în șemineu, dormi învelit într-o mare mantie de aer cald și fumegos, străbătut de lucirile cărbunilor care se aprind din când în când, impalpabil alcov, caldă cavernă săpată în chiar trupul camerei, zonă

arzătoare și mobilă prin contururile sale termice, aerisită cu adieri care ne răcoresc fața și vin din cotloanele ascunse, din părțile învecinate cu fereastra sau îndepărtate de foc, acum reci; – camere de vară, unde îți place să fii unit cu noaptea călduță, unde lumina lunii, sprijinită de obloanele întredeschise, își aruncă până la piciorul patului scara fermecată, unde dormi parcă în aer liber, ca pițigoiul legănat de vânt pe vârful unei raze; – uneori camera în stil Ludovic al XVI-lea, atât de veselă încât chiar din prima seară nu am fost prea nefericit în ea, unde colonetele care susțineau dezinvolt plafonul se îndepărtau cu atâta grație pentru a arăta și a rezerva locul patului; – altori, dimpotrivă, cea mică și cu plafonul atât de înalt, săpată în formă de piramidă în înălțimea a două etaje și îmbrăcată parțial în lemn de acaju, unde, încă din prima secundă, fusesem intoxicat moral de mireasma necunoscută a vetiverului, convins de ostilitatea perdelelor violete și de insolenta indiferență a pendulei, care flecărea în gura mare, ca și cum n-aș fi fost acolo; unde o ciudată și necruțătoare oglindă pătrată cu picioare, barând oblic unul dintre colțurile încăperii, își adâncea pe neașteptate, în dulcea plenitudine a câmpului meu vizual obișnuit, un loc neprevăzut; unde gândirea mea, străduindu-se timp de ore să se disloce, să se subțieze, mergând în sus, pentru a lua întocmai forma camerei și a ajunge să umple până la tavan uriașa ei pânne, suferise timp de multe și grele nopți, pe când eram întins în patul meu, cu ochii ridicați, cu auzul la pândă, cu nările răzvrătite, cu inima bătând de să-mi spargă coșul pieptului, până când obișnuința va fi schimbat culoarea perdelelor, va fi redus la tăcere pendula, va fi arătat oglinzii oblice și crude ce e mila, va fi ascuns, sau poate chiar va fi izgonit cu desăvârșire, mireasma de vetiver, și va fi micșorat cu mult părelnicia înălțimea a plafonului. Obișnuința! Ea le potrivește cu iscusință, deși foarte încet, pe toate, ne lasă la început mintea să sufere timp de săptămâni întregi într-o situație de provizorat, pe care este totuși foarte fericită că a găsit-o, căci, fără obișnuință și redusă doar la propriile-i resurse, ar fi neputincioasă să transforme un loc străin într-o casă.

Desigur, acum eram treaz de-a binelea, trupul mi se răsucise încă o ultimă dată, și îngerul cel bun al certitudinii oprise totul în jurul meu, mă culcase sub pături, în camera mea, și puse-se aproape la locul lor în întuneric comoda, biroul, șemineul, fereastra ce dădea spre stradă și cele două uși. Dar zadarnic știam că nu eram în locuințele a căror imagine distinctă mi-o înfățișase într-o clipă trezirea mea ignorantă, făcându-mă, mai bine zis, să cred în prezența lor posibilă, memoria mea fusese pusă în mișcare; de obicei, nu încercam să adorm imediat; îmi petreceam cea mai mare parte a nopții amintindu-mi de viața noastră de odinioară la Combray la mătușa mea, la Balbec, la Paris, la Doncières, la Veneția și în alte părți, amintindu-mi de locurile, de oamenii pe care îi cunoscusem, de ceea ce văzusem, de ceea ce mi se povestise.

La Combray, zilnic, încă de la sfârșitul după-amiezii, cu multă vreme înainte de clipa în care trebuia să mă așez în pat și să rămân treaz, departe de mama și de bunica, dormitorul meu redevenea punctul fix și dureros al preocupărilor mele. Pentru a mă înveseli, în serile când păream prea nefericit, ai mei se gândiseră să-mi dea o lanternă magică pe care, în așteptarea cinei, o așezau peste lampă; și, asemenea primilor arhitecți și meșteri sticlari din epoca gotică, ea înlocuia opacitatea zidurilor cu impalpabile irizări, cu supranaturale apariții multicolore, unde erau pictate legende ca pe un vitraliu pâlپător și efemer. Dar tristețea mea devenea și mai mare, pentru că această schimbare de lumină distrugea obișnuința pe care o căpătasem în camera mea și datorită căreia, cu excepția supliciului culcării, ea îmi devenise suportabilă. Acum n-o mai recunoșteam și eram neliniștit, ca într-o cameră de hotel sau într-o „cabană“ unde aș fi ajuns pentru prima oară, venind cu trenul.

În pasul sacadat al calului, Golo, bântuit de un gând înspăimântător, ieșea din păduricea triumphiulară care căpтуșea cu un verde sumbru și catifelat povârnișul unei coline și înainta în salturi către castelul bieteii Genoveva de Brabant¹. Acest castel era

¹ Eroină a unei legende populare din Evul Mediu, de origine germanică. Acuzată de adulter de către seneșalul Golo (invocat, în context, de Proust), căruia nu-i cedase, nu-și poate convinge soțul, pe Siegfried, conte palatin de Trier, că este

croit după o linie curbă, care nu era altceva decât limita unuia dintre ovalurile de sticlă ce alcătuiau lanterna. Nu era decât un zid de castel, și avea în fața lui o landă unde visa Genoveva, care purta o cingătoare albastră. Castelul și landa erau galbene, și eu nu așteptasem să le văd pentru a le ști culoarea, căci, înaintea lanternei, mi-o arătase cum nu se poate mai limpede sonoritatea aurie a numelui de Brabant. Golo se oprea o clipă să asculte cu tristețe povestea mincinoasă citită cu voce tare de mătușa mea, pe care părea că o înțelege pe deplin, supunându-se, cu o docilitate nu lipsită de o anume măreție, indicațiilor textului; apoi se îndepărta în același pas sacadat. Și nimic nu putea opri lentul mers al calului. Dacă cineva mișca lanterna, zăream calul lui Golo cum tot înaintează pe perdelele de la fereastră, umflându-se, una cu pliurile lor, coborând în golurile dintre ele. Însuși trupul lui Golo, de o esență tot atât de supranaturală ca și cel al calului, devenea una cu orice obstacol material, cu orice obiect stingheritor pe care îl întâlnea în cale, făcând din el propria-i osatură, însușindu-și-l, fie și din clanța ușii, a cărei formă o căpăta pe dată și pe care fluturau, invincibile, veșmântul său roșu sau figura-i palidă, mereu la fel de nobilă și de melancolică, și care, în schimb, nu lăsa să se străvadă că ar fi în vreun chip tulburată de această ciudată mlădiere.

Desigur, aceste strălucitoare proiecții, ce păreau a emana dintr-un trecut merovingian și care plimbau în jurul meu crâmpoie de istorie atât de vechi, aveau pentru mine mult farmec. Dar nu pot spune ce rău îmi pricinuia acea intruziune a misterului și a frumuseții într-o cameră pe care o umplusem cu eul meu în asemenea măsură încât nu-i dădeam mai multă atenție decât lui însuși. Încetând influența anesteziantă a obișnuinței, începeam să gândesc, să simt, ceea ce-i atât de trist. Acea clanță de la ușa camerei mele, care se deosebea pentru mine de toate

nevinovată. Cruțată de slugile însărcinate să o ucidă, îl întâlnește pe Siegfried cu puțină vreme înainte de a muri, iar acesta își dă seama că a condamnat-o pe nedrept.

Această legendă, care a cunoscut, în epoca modernă, o mare circulație ca literatură pentru copii, este reluată și de Mihail Sadoveanu în *Măria-sa, Puiul Pădurii*.

celelalte clanțe din lume prin aceea că părea a deschide singură ușa, fără ca eu să fiu nevoit să mai apăs pe ea, într-atât îmi devenise de inconștientă mânuirea ei, iat-o acum slujind drept corp astral lui Golo. Și, de îndată ce se auzea clopoțelul pentru cină, abia așteptam să alerg în sufragerie, unde lampa cea mare atârnată în tavan, ce nu-i cunoștea nici pe Golo, nici pe Barbă Albastră¹, ci pe părinții mei și tocănița de carne de vită, își vărsa lumina ca în toate serile, și să mă reped în brațele mamei, pe care nefericirea Genevevei de Brabant mi-o făcea și mai dragă, în timp ce nelegiuirile lui Golo mă sileau să-mi cercetez propria-mi conștiință cu mai multă severitate.

Din păcate, după cină, eram obligat să o părăsesc pe mama, care rămânea să stea de vorbă cu ceilalți, în grădină, dacă vremea era frumoasă, sau în salonaș, unde toată lumea se retrăgea, dacă vremea era urâtă. Toată lumea, în afară de bunica mea, care credea că „e păcat să stai închis în casă când ești la țară“ și care avea întruna discuții cu tata, în zilele când ploua prea tare, pentru că el mă trimitea să citesc în camera mea în loc să mă lase să rămân afară. „Nu așa o să se facă robust și energic“, spunea ea cu tristețe, „mai ales băiețelul ăsta, care are atâta nevoie să capete puteri și să-și întărească voința“. Tatăl meu ridica din umeri și cerceta barometrul, căci îi plăcea meteorologia, în timp ce mama, ferindu-se să facă vreun zgomot pentru a nu-l tulbura, îl privea cu un respect duios, dar nu prea fix, pentru a nu încerca să pătrundă misterul superiorității sale. În schimb, bunica, pe orice vreme, chiar când ploua cu găleata și când Françoise băgase grabnic în casă prețioasele fotolii de răchită de teamă că se vor uda, putea fi văzută în grădina pustie și biciuită de furtună, ridicându-și șuvițele de păr despletite și cenușii, ca să simtă și mai bine pe frunte vântul sănătos și ploaia. Spunea: „În sfârșit, poți respira!“ și străbătea aleile ude – prea simetric aliniate, după părerea ei, de noul grădinar, lipsit de sentimentul naturii, pe care tata îl întrebuse încă de dimineață dacă vremea va fi iar frumoasă –, cu pasul ei mărunț, entuziast și sacadat,

¹ Pentru Golo, cf. nota 1 de la p. 17. Barbă Albastră este eroul unei povești de Charles Perrault. După ce își ucide șase neveste, este omorât de frații celei de-a șaptea.